

Адаптацията на студентите от УНСС към средата (емпирично изследване)

Донка Никова*

Резюме: Статията представя емпирично изследване на адаптацията на студентите от УНСС към образователната среда във висшето училище. В изследването е използван тест за изследване на адаптацията на студентите. Изследването обхваща 232-ма студенти: 122 студенти-жени и 110 студенти-мъже, всички първокурсници в бакалавърска степен на обучение и от различни университетски специалности. Статистически методи, използвани в обработката на емпиричната информация: дескриптивна статистика и факторен, корелационен, регресионен и Т-тест анализ. Някои от резултатите и изводите са: адаптацията към средата на изследваните студенти е преобладаващо на средно равнище. Не съществува статистически значимо различие по пол в адаптацията към средата на изследваните студенти от УНСС.

Ключови думи: адаптация към средата, образователна академична среда, полови различия, студенти.

JEL: 12, 121.

Въведение

Настоящият век се отличава с дълбоки промени във всички области на

обществения живот. Със своята динамичност и обхватност те пораждаат редица проблеми, изследването на които целят интензифицирането на образователния процес във висшите образователни институции за постигане на оптимално функциониране на кадрите с висше образование в новите и непрекъснато променящи се икономически и социални реалности. В контекста на това изпъква необходимостта от ориентацията на университетите към проблема за адаптацията и развитието на способността за адаптация на студентите към средата и поставянето на акцент на нейната обществена и личностната значимост. Целта на представеното в настоящата разработка изследване е да се проучи адаптацията на студентите от УНСС към образователната академична среда, с оглед допринасяне за засилване на научната и практико-приложната експлицираност на това явление.

Теоретична основа. Значимост на проблема за адаптацията на студентите към средата

Протичащите интензивни и непрекъснати фундаментални промени се отразяват дълбоко върху всички сфери на съвременната действителност. Висшето образование, като част от тази действителност, е до-

* Донка Никова е доктор, доцент в катедра „Икономическа социология“ на УНСС.

минирано от тяхното непосредствено въздействие. В свои разработки (Никова, 2018) сме акцентирали, че продуктовата политика на висшите образователни институции има най-голяма тежест за тяхната образователна дейност и отразява тези промени и предизвикателствата, които поставят към образователния процес и към подготовката на бъдещите висшисти, като тяхна водеща дейност и основен продукт. Тя осигурява тяхната конкурентоспособност и условията, гарантиращи жизнеността и адаптивността им към извънредно динамичните промени в съвременната обществена реалност. Нейната стратегическа цел е свързана преди всичко с осигуряването на конкурентоспособността на бъдещите висшисти-професионалисти, което в условията на съвременните реалности изпъква като водещ проблем на тяхната подготовка в образователната академична среда. Ние приемаме, че организираното и целенасочено формиране на конкурентоспособността у бъдещите висшисти по време на подготовката им във висшето училище следва да отразява особеностите на интензивните промени в икономическия и обществения живот и са тясно свързани с необходимостта от висока адаптивност и успешна адаптация към интензивно променящата се среда. Именно това е още едно основание висшите образователни институции непрекъснато да допълват и коригират професионалното формиране на обучаващите се в тях студенти като водеща част на продуктовата им политика по посока на постигане на висока способност за адаптация, осигуряваща тяхната конкурентоспособност в съответствие с пазарните условия и новите изисквания на интензивно променящия се съвременен свят. В контекста на това изпъква необходимостта от ориентацията им към проблема за адаптацията на студентите към средата и особено към образователната среда, и развитието у тях на адапцион-

на способност. И особено предвид факта, че именно в условията на висшите образователни институции и в реализираната от тях водеща дейност съществуват подходящи възможности за това, както и предвид инвестирането на големи ресурси за повишаване качеството на образователния процес, за утвърждаването им като значими учебни и научно-изследователски центрове, допринасящи за успешното интегриране и развитие на съвременната европейска икономика, политика, общество. По този начин те осъществяват и връзката между науката и практиката. Активността на бъдещия висшист и нейната обществена и личностна значимост зависят преди всичко от вътрешните детерминанти, параметри, аспекти на личността му. В този смисъл, поставянето на акцент на вътрешните детерминанти, параметри, аспекти на личността на студента е оправдано и необходимо. Сред тях се откроява адаптацията на студента към интензивно променящата се образователна среда във висшето училище. В психологическата литература все по-често се посочва, че сред най-значимите за една група качества, които ѝ позволяват да изпълнява ефективно задачите си, променящи се в отговор на непрекъснато променящата се среда, е именно способността да преодолява рутинността, рутинните си умения, рутинното си поведение (LePine, 2003). Аргот и МакГрат (Argote, McGrath, 1993) отбелязват, че групите е необходимо непрекъснато да променят рутинните си поведения, практики, операции, защото в противен случай, ще пострада ефективността им. Способността за адаптация на членовете на една група допринася за ефективността на групата. Способността на членовете на една група, на един екип непрекъснато да адаптират структурните си роли при изпълнение на задачата е сред значимите фактори за ефективността на групата (LePine, 2003). ЛеПин (LePine, 2003) посочва, че сред факторите с особено зна-

чение за ефективността на групата, най-значими са когнитивната/познавателната/способност на отделния член, постижението на всеки отделен член, надеждността на отделния член, отвореността към опита на всеки отделен член на групата. Всички тези качества, отразяващи адаптивността на личността, способността ѝ да се адаптира към интензивните и непрекъснати промени в средата, могат успешно да се развиват именно в условията и съобразно целите на висшите образователни институции, които са насочени към непрекъснато повишаване на качеството на извършваната образователна услуга под формата на подготовка на бъдещи висшестепенни, които ще се реализират с висока конкурентоспособност и трайно присъствие на пазара на труда, като по този начин те осъществяват и връзката между науката и практиката.

Адаптацията на студента към средата – определение и аспекти

В психологията, в рамките на различните направления проблемът за адаптацията на личността, в т.ч. и на студента, към средата изпъква с особения интерес, който предизвиква във водещите им представители, както и с особена значимост, която ѝ се отнежда за развитието на личността и групата (Уотсън, Леви, Адлер, и мн. др.). В концептуалните им рамки, можем да търсим определяне на адаптацията на студента към средата чрез различни феномени, означаващи форми на изменения в преработката на информацията от външната среда, които се разграничават от видовете учене. Адаптацията, както в свои разработки сме акцентирали (Никова, 2018), преди всичко се определя чрез процеси, които се разглеждат като устойчиви отношения или между актуалния гразнител, състоянието на адаптация и изходната величина или между състоянието на адаптация, актуалния гразни-

тел и промяната в състоянието на адаптация. Именно тези устойчиви отношения са психично приспособяване на студента, към промените в образователната академична среда и са тясно свързани с адаптивността на личността, т.е. с индивидуалната възможност за приспособяване към променящи се условия (задачи, ситуации, изисквания, очаквания, др.) и за възможно най-бързо и безконфликтно пригаждане на собственото поведение към даденостите на средата в момента (Клаус, и др., 1989). Адаптацията приемаме, че се определя и като установяване на взаимоотношения между студента и образователната среда, позволяващи му да регулира пълноценно поведението си по посока на собствените начинания и на общите цели на средата (Величков, Рагославова, 2005). Адаптацията на студента към средата във висшето училище означава позитивно психично функциониране на студента в тази конкретна среда. Адаптацията на студента към средата се обвързва с личността му. Обвързаността между личността и адаптацията ѝ към средата често се акцентира, като дори се посочва, че съществуват толкова вида личностни адаптации, колкото са хората по земното кълбо, а всеки един човек е отделна личност, която има своя личностна уникалност, неповторимост (White, 2005). В научната литература сред личностните предпоставки за адаптацията на човека, в т.ч. и на студента, и адаптивността му най-често се акцентират пол, възраст, навици, склонност към промяна на нагласите, др. Адаптивността на човека, в т.ч. и на студента, се проявява и е от особено значение при решаващи и чести промени – професионални, технологични, в организацията на труда, в социалните взаимоотношения и др. Както в предишни трудове вече сме посочвали (Никова, 2018), дименсиите на позитивното психично функциониране на човека (Ruff, 1989), т.е. аспектите на адаптацията на човека, в т.ч. и на студента, към средата са приемане на

себе си, личностен растеж, жизнени цели, автономия, контрол над средата, позитивни взаимоотношения. Те определят нейната свързаност с мотивацията, с готовността на човека за съзнателна активност, за дейност в дадена среда, с иновацията като вид човешка дейност.

В контекста на изложеното по-горе, в проведеното емпирично изследване, което се представя в настоящата разработка, се приема като работно понятие дефинирането на адаптацията на студентите към образователната академична среда като установяване на взаимоотношения между студента и академичната среда, позволяващи му да регулира пълноценно поведението си по посока на собствените начинания и на общите цели на образователната среда, което се приема за позитивно психично функциониране на студента в тази среда с водещи аспекти: приемане на себе си, личностен растеж, жизнени цели, автономия, контрол над средата, позитивни взаимоотношения.

Приетото работно понятие е в основата на теоретичния модел на проведеното и представено в настоящата разработка емпирично изследване. Аспектите на адаптацията на студента към образователната среда, чрез които в него се изследва тя, се определят и се представят от въпросите във въпросника, чрез който се достига до емпирична информация.

В научната литература образователната среда се определя от позициите на различни подходи, сред които е и психологическият, приет в реализираното и представено в настоящата разработка изследване. Образователната академична среда най-често се определя като отворена система от променливи фактори, влияещи върху ефективността на обучението на студентите, сред които са самите студенти, преподавателите, администрацията и друг персонал, ангажиран във висшата образователна институция. Ефективността на об-

разователния процес, реализиран в нея, се основава на стратегии, които стимулират академичната мотивация на студентите и които оптимизират и улесняват общуването между студентите и преподавателите. Образователната среда включва взаимодействие между студент и преподавател, физическата среда във висшето училище, както и отчитането и грижата за психосоциалните и емоционалните потребности на студентите (Rotthoff et al., 2011). Академичната среда е средата, която подготвя най-добре студентите за бъдещия им професионален живот и допринася за тяхното личностно развитие, психосоматично и социално благополучие (K. Divaris et al., 2008). Редица фактори от условията на академичната среда, сред които водещи са размера на учебната група/потока, процедурите за оценяване, отношенията със състудентите и преподавателите, етичният климат, институционалната култура, извън-аудиторните възможности за учебна работа, свободното време, оказват значително влияние върху начина, по който студентите възприемат и преживяват образователния процес. Сред водещите параметри на образователната академична среда се посочват подходите и техниките на обучение, писмените и говорните комуникационни умения, възможностите за консултиране, сътрудничеството между студентите и преподавателите и администрацията, физическата среда, социалното приемане, източниците на подкрепа, възможностите за конкурентост (Vidaček-Hainš et al., 2008). Тези характеристики на образователната среда се отразяват от студентите и оказват силно влияние върху тяхната академична мотивация и преживявания, тяхното академично себе-възприемане и техните академични постижения в процеса на висшето им образование (Bruinsma, 2004). Образователната академична среда е динамична и именно като такава се отразява и нейното влияние върху студентите. Тя може да бъде

измервана и променяна (Miles and Leinster, 2007) така, както може да бъде измервано и променяно възприятието на студентите за нея и влиянието ѝ върху тях, тяхното себевъзприемане в нея, както и адаптацията им към нея.

Ние приемаме, че адаптацията на студента към образователната среда се отразява пряко в неговата водеща дейност и е тясно свързана с нагласата и ориентацията му в нея, с готовността му да реализира дейност в академичната среда, с неговата академична мотивация и дългосрочна мотивация, както и с иновационната му активност (Никова, 2018).

Необходимост от изследване по проблема за адаптацията на студентите към средата

Вече сме акцентирали (Никова, 2018), че въпреки съществуващите теоретични и емпирични проучвания и анализи на адаптацията на човека към средата, на психологическите ѝ механизми, на личностно-психични характеристики, индивидуално-психични и социално-психични фактори, на адаптационната способност на личността, в системата на образованието – и в частност в системата на висшето образование, в управлението, в организациите, в т.ч. и фирми, предприятия и др., и от позицията на социалната, личностната, и напоследък все повече от позициите и с оглед нуждите на организационната, икономическата, трудовата и бизнес психологията, управлението на човешките ресурси, мениджмънта и др. (Hackman and Morris, 1975; Gersick and Hackman, 1990; Garvin, 1993; Argote and McGrath, 1993; Weick and Roberts, 1993; Carley, 1996; Dill and Sporn, 1995; Cohen and Bacdayan, 1996; Dill, 1997, 1999; Gumpert and Sporn, 1999; Entekin and Cout, 1998; Joines and Stewar, 2002; LePine, 2003; White, 2005; Kontoghiorghes, Awbrey, Feurig, 2005; Милкова, 2005; Ная, 2013; Курина, Дарченко, 20013; Илиева, 2016; Ни-

кова, 2018; и др.), завършен, изчерпателен и емпирично обоснован модел на адаптацията на човека, и в частност на студента, към средата и съответно към образователната среда във висшата образователна институция, все още липсва. Това остава неизследвани докрай въпросите за адаптационната способност и адаптацията на личността към средата, на същностните и функционалните ѝ особености и предизвиква изследователския интерес към тях. В този контекст изтъква и необходимостта от изследването на проблема за адаптацията на студентите към образователната среда. Изследванията на адаптацията на студентите към образователната академична среда е принос в изясняването, обогатяването и развитието преди всичко на модела на личностните параметри на адаптацията на човека към средата и във връзка с това, и на проблема за мотивацията за дейност в конкретната среда. Като част от бъдещи научно-изследователски търсения на автора на настоящата разработка са изследвания, свързани с адаптацията на студентите към средата и академичната им мотивация, дългосрочната им мотивация, иновационната им активност, и др. В смисъла на дотук посоченото, изследването на адаптацията на студентите към образователната среда се разкрива като актуално и в теоретико-изследователски, и в практико-приложен аспект. Именно това е в основата и на изследването, което се представя в настоящата разработка.

Емпирично изследване

1. Методика на изследването

Предмет на изследване е адаптацията на студентите към средата.

Целта на изследването е изясняване същността и аспектите на адаптацията на студентите от УНСС към академичната среда с цел засилване на научната и практико-приложната експлицираност на изследването явление.

Социално развитие

В представеното изследване са реализирани пет задачи.

Водещите хипотези в изследването са:

1. Адаптацията на студентите към средата е преобладаващо на средно равнище.

(Тази хипотеза се основава на това, че преднамереното възпитаване и развиване на психичната адаптация на личността позволява развитие у нея на способност за адаптация и това положително качество на личността, което се проявява в гъвкавост на мисленето и действията, е особено значимо в ситуации, свързани със стремеж към постижения и висока мотивираност за дейност в дадената среда, каквито са обичайни за академичната среда и академичната дейност във висшите образователни институции).

2. Съществуват различия между двата пола в адаптацията на студентите към средата.

(Тази хипотеза се основава на това, че в психологическите научно-изследователски възгледи сред личностните предпоставки за адаптацията на човека и адаптивността му най-често се акцентира именно полът).

Обект на настоящото изследване са 232 студенти в първи курс, бакалавърска степен на обучение от различни специалности на УНСС. При формирането на извадката е направен опит да се спазят статистическите изисквания за провеждане на емпирични изследвания, даващи основание придобитата от нея информация да се счита достатъчно представителна за генералната съвкупност. Структурата на извадката включва изследвани 122 студенти-жени и 110 студенти-мъже.

Емпиричното изследване е проведено в края на летния семестър на академичните години в периода 2016-2018 г.

Адаптацията на студентите от УНСС към средата се дефинира в емпиричното изследване чрез вече представеното по-горе в настоящата разработка като прието работно понятие. Тя се изследва чрез понятията приемане на себе си, личностен растеж, жизнени цели, автономия, контрол над средата, позитивни взаимоотношения, които са отразени във въпросите от въпросника, използван в конкретния метод за набиране на емпирична информация, представен по-долу в настоящата разработка (таблица 1).

Таблица 1. Теоретичен модел

Абстрактно понятие	Адаптация на студента към средата	Определения
		Установяване на взаимоотношения между студента и академичната среда, позволяващи му да регулира пълноценно поведението си по посока на собствените начинания и на общите цели на средата (позитивно психично функциониране на студента в дадената среда)
Понятийни индикатори	Приемане на себе си	Осъзнаване на собствените положителни и отрицателни качества и преживяването чувство за достойнство и себе-уважение
	Личностен растеж	Субективна оценка на наличните възможности за себе-развитие и себеусъвършенстване в живота (придобиване и развитие на компетентности, нагласи, убеждения, гр.)
	Жизнени цели	Способност за поставяне и преследване на дългосрочни лични цели и жизнени планове в дадената среда
	Автономия	Преживяване на независимост във формирането и отстояването на собствените възгледи, позиции, мислене и поведение пред другите в дадената среда
	Контрол над средата	Способност за установяване на личен контрол над хода на протичащите събития и процеси и успешно справяне с възникналите проблеми в живота
	Позитивни взаимоотношения	Умение за изразяване на емпатия и за установяване на близки взаимоотношения с другите в дадената среда и чувство за привързаност

Социално развитие

В емпиричното изследване са реализирани две линии на изследване – теоретична и емпирична:

1. Теоретичната линия е осигурена чрез метода на теоретичния анализ, осъществен от позициите на психологическия подход.
2. Емпиричната линия е осигурена чрез:
 - емпиричен метод за изследване на адаптацията на студентите към средата – с използван въпросник (Величков, Рагославова, 2000), който включва 50 въпроса и е с отлична вътрешна консистентност.
 - статистически методи – дескриптивна статистика, нормиране, честотно разпределение, факторен анализ, Т-Тест, корелационен анализ, регресионен анализ, реализирани в статистическата програма SPSS.

2. Резултати от емпиричното изследване

Резултатите от емпиричното изследване се представят таблично и графично като конкретни съвкупни данни, получени след статистическата обработка на придобитата индивидуална информация от изследваните студенти, и като анализи, изводи, обобщения, препоръки, направени въз основа на получената съвкупна информация, представена в тези данни.

Анализ на резултатите

- Вътрешната консистентност на въпросите във въпросника, чрез който да изследва адаптацията на студентите към средата, статистически измерена с коефициента α на Кронбах, е отлична $/\alpha = 0.926/$.

Коефициент α на Кронбах

Cronbach's Alpha	Cronbach's Alpha Based on Standardized Items	Бр. въпроси
.926	.931	50

Адаптацията на студентите

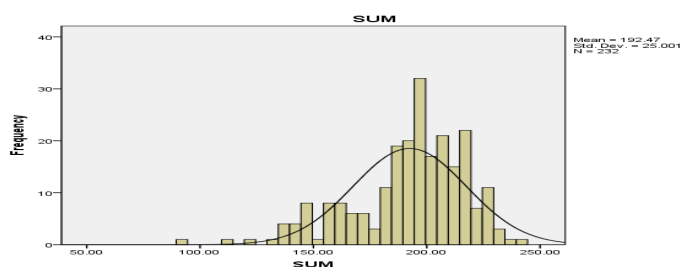
- Нормалността на честотните разпределения на отговорите на изследваните лица по въпросите във въпросника за измерване на адаптацията на студентите към средата се представя от изображението на хистограмата на честотните разпределения и съответната нормална крива, която най-близко ги наподобява (фигура 1).
- Оценката на нормалността на разпределението на отговорите на студентите по въпросите във въпросника за измерване на адаптацията им към средата, основана на използването на две измерителни категории – групиране около нормалната Гаусова крива (Kurtosis) и скосеност (Skewness), показва отлично съответствие на нормалната крива: Kurtosis: - 0.923; Skewness: 0.94.
- Факторният анализ при изследването на равнището на адаптацията на студентите към средата показва оценка $KMO=0.884$, sig. 0.000, означаваща много добра адекватност на разпределението на стойностите за провеждане на факторен анализ, и установи наличие на 12 фактора, единият от които – генерален, обясняващи общо 64% от вариацията. Генералният фактор потвърждава постигнатата чрез коефициента α на Кронбах статистическа информация относно вътрешната консистентност на въпросника, тъй като ги свързва в единна субскала, измерваща изследваната характеристика – адаптацията на студентите към средата. Останалите фактори представят 11 субскали, измерващи следните обобщени параметри на адаптацията на изследваните студенти към средата: позитивно възприемане на средата, чувство на натиск и фрустрация в средата, чувство на независимост в средата, чувство на осмисленост в средата, ниско самочувствие в средата, чувство на признание в средата, чувство за свобода на избора за активност

Социално развитие

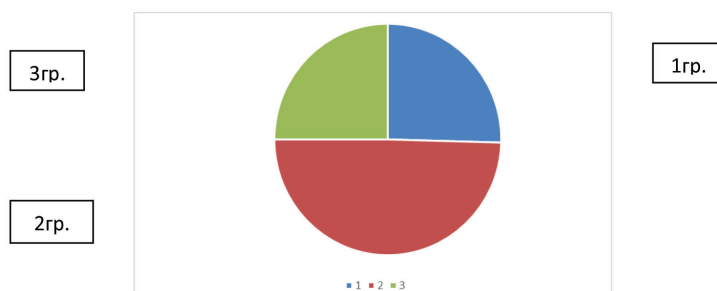
В средата, самоувереност и самочувствие в средата, себе-неувереност в средата, себе-доказване в средата.

- Разпределението на изследваните 232 студенти по равнища на адаптация към средата е следното: 1 гр. – ниско равнище – 59 студенти (25%), 2 гр. – средно равнище – 115 студенти (50%), 3 гр. – високо равнище – 58 студенти (25%) (фигура 2).
- Разпределението на студентите от двата пола по равнища на адаптация

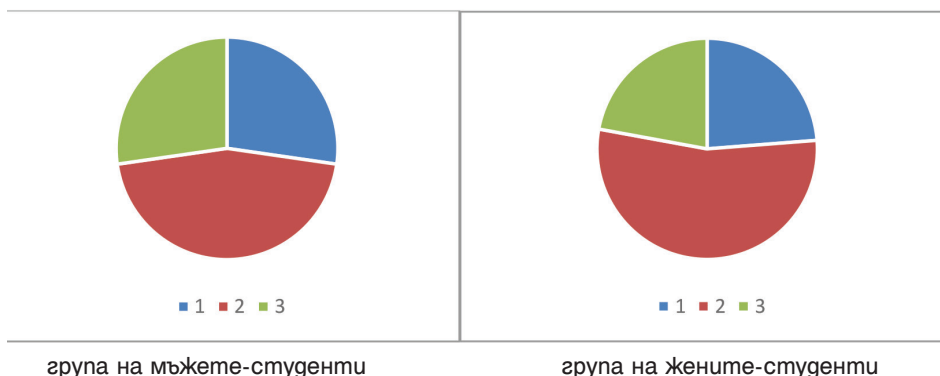
към средата е следното: в групата на изследваните 110 мъже-студенти – 1 гр. – ниско равнище – 30 студенти (27%), 2 гр. – средно равнище – 50 студенти (46%), 3 гр. – високо равнище – 30 студенти (27%), и в групата на изследваните 122 жени-студенти – 1 гр. – ниско равнище – 29 студенти (24%), 2 гр. – средно равнище – 66 студенти (54%), 3 гр. – високо равнище – 27 студенти (22%) (фигура 3).

Фигура 1. Нормалност на честотните разпределения

Фигура 2. Разпределение на студентите по равнища на адаптация към средата

Фигура 3. Разпределение на студентите от двата пола по равнища на адаптация към средата

Получените резултати от сравнението на адаптацията към средата на студентите от двата пола, показва статистически незначим резултат, означаващ липса на различие между групата на жените-студенти и групата на мъжете-студенти в адаптацията им към средата (таблица 2).

Таблица 2. Сравнение по пол на адаптацията на студентите от УНСС към средата

Хар-ка	Значимост
Адаптация към средата	.821/.822

- Корелационният анализ показва, че между постигнатия от изследваните студенти резултат относно адаптацията им към средата и техния пол взаимовръзката е статистически незначителна Sig.= .325.

Корелация между адаптацията на студентите към средата и пола

	Стойност	Прибл. Знач.
НоминХНомин Contingency Coefficient	.525	.325
БриЛ	232	

- Регресионният анализ показва, че множественият коефициент на корелация между зависимата и независимите характеристики е отлична R=1. Пропорцията на вариацията в зависимата променлива, която се обяснява от независимите, е отлична RSquare=1, което означава, че цялата вариация е обяснена от получения регресионен модел. С най-силно влияние, т.е. най-силни детерминанти на адаптацията на студентите-първокурсници от УНСС към средата са приемане на себе си и автономия (таблица 3).

Таблица 3. Регресионен анализ на детерминантите със статистически значимо и най-силно влияние върху адаптацията към средата на студентите от УНСС

Бр. ИЛ	Корел. коеф.	Значим.	Детерминанти	Регрес. коеф.	Значим.
232	1.000	.000	Лична активност, която води до позитивно себе-възприемане	.082	.000
			Свобода на избор за активност	.057	.000
			Отстояване на позициите, независимост	.053	.000
			Свобода за отказ от активност	.052	.000

Изводи от постигнатите резултати

- Оценката на нормалността на разпределението на отговорите на студентите от първи курс в УНСС по теста за измерване на тяхната адаптация към средата, показала отлично съответствие на нормалната крива, доказва представителността на получените резултати.
- Факторният анализ на адаптацията на студентите към средата потвърждават валидността на скалата.
- Факторният анализ на адаптацията на студентите към средата разкрива важни аспекти на тази характеристика, изследвана при студентите-първокурсници от УНСС.
- Потвърди се хипотезата, че адаптацията към средата на студентите-първокурсници от УНСС има сравнително добро равнище на развитие – преобладава дялът на студентите със средно равнище на адаптация към средата.
- Дялът на жените-студенти със средното равнище на адаптацията към средата е по-голям от дела на мъжете-студенти със средно равнище на адаптацията към средата.
- Дялът на мъжете-студенти с високо равнище на адаптация към средата е по-голям от дела на жените-студенти с високо равнище на адаптация към средата.
- Дялът на мъжете-студенти с ниско равнище на адаптация към средата е по-голям от дела на жените-студенти с ниско равнище.

Социално развитие

- Делът на мъжете-студенти с високо равнище на адаптация към средата и делът на мъжете-студенти с ниско равнище на адаптация към средата са почти равни.
- Т-тестът разкри, че при изследваните студенти между групите на жените-студенти и мъжете-студенти съществува статистически незначимо различие в адаптацията на студентите към образователната среда.
- Корелационният анализ показва статистически незначима взаимовръзка между адаптацията на изследваните студенти към средата и пола.
- Регресионният анализ разкрива, че при изследваните студенти-първокурсници от УНСС най-силни детерминанти на адаптацията им към образователната среда са приемане на себе си и автономия.

Обобщения и препоръки

- С оглед потребностите за многостранност на предстоящата професионална и социална реализация на студентите от УНСС, следва да се отбележи преобладаващото средно равнище на адаптация на изследваните студенти към образователната среда.
- Преобладаващото равнище на адаптация на студентите към средата и в групата на жените-студенти, и в групата на мъжете-студенти е средното, следвано от ниско равнище на адаптация към средата в групата на жените-студенти, докато в групата на мъжете-студенти е следвано от процентно равни ниско и високо равнище на адаптация.
- Липсата на статистически значимо различие в адаптацията към образователната среда между групата на мъжете-студенти и групата на жените-студенти първокурсници в УНСС е важно както в научен, така и още по-важно в практически аспект. То дава основание

да се мисли за разкриване и подкрепа на онези причини и условия в средата в университета, които най-силно обуславят липсата на това различие между двата пола във връзка с адаптацията на студентите към образователната среда.

- Съществуващата липса на статистически значимо различие в адаптацията на студентите от УНСС към академичната среда показва, че подготовката на всички бъдещи професионалисти с висша квалификация се реализира с еднаква сила и отговорност в университета.
- Получените от изследването емпирични данни показват, че може да се мисли, че съществуват специфики в условията на университета, които водят до установената липса на статистически значими различия в адаптацията към образователната среда на студентите от двата пола, обучаващи се в него. Във връзка с посоченото, разкритите специфики е необходимо да бъдат изследвани, подкрепяни и позитивно променяни в полза на развитието, стимулирането и реализирането на способността за адаптация към образователната среда на студентите от УНСС и от двата пола, което ще повиши тяхната конкурентоспособност в отговор на успешната продуктова политика на университета.
- Получените от изследването емпирични данни показват, че може да се мисли, че съществуват фактори, които водят при част от студентите до установената на ниско равнище при тях адаптация към образователната среда и които следва да бъдат изследвани и идентифицирани, за да стане възможно набелязването на мерки за ограничаването и преодоляването им в полза на подсилването на другите две равнища на адаптация на студентите от УНСС към средата.
- Заедно с това е необходимо в центъра на образователния процес да се постави стимулирането на адаптацията към обра-

Социално развитие

зователната среда и адаптивността на студентите и от двата пола, обучението им в способност за успешно адаптиране към средата и поведение, което предполага моделиране на подход, включващ нови моменти и същевременно опит като достигнати вече знания и постижения.

- Получените от изследването емпирични данни показват, че автономията и себе-приемането оказват влияние върху адаптацията на студентите от УНСС към образователната среда, което предполага необходимост от стимулиране на тяхното развитие и разгръщане в образователния процес.
- Автономността и себе-приемането се развиват през целия живот на човека, но с особена значимост се откроява юношеският период, в който обикновено се извършват бързи физически и когнитивни промени у човека, съпроводени с интензивни промени в социалните му отношения, което предполага именно в тази възраст създаването на условия в училищната и семейната среда за целенасочено развитие у него и подкрепа на тези значими за личността и нейната жизнена реализация психологически феномени.
- Тъй като студентите не са хомогенна маса, а различни личности със свои специфики, индивидуалност, цели, е необходимо периодично да се реализират проучвания относно оценката им за образователната среда, въз основа на това как възприемат обучението и ученето, преподавателите, социално-психологическия климат и атмосферата в образователната институция, какви са академичното и социалното им себе-възприемане и самооценка, както и проучвания относно оценката им за тяхната компетентност, въз основа на тяхното себе-възприемане и възприемането им от техните преподаватели.
- Тъй като изследването и проучването на възприемането от студентите на тях-

Адаптацията на студентите

ната настояща учебна среда е предиктор за резултатите от обучението в университета, дори по-силен от техните предишни постижения, е необходимо периодично оценяване и анализ на значимостта за студентите на различните фактори на ефективната учебна среда.

- Тъй като решаваща стъпка в адаптацията на студентите към академичната среда, възприемането на значимостта ѝ и академичната им мотивация е тяхното активно ангажиране, от значение е да се проучва и отчита техният опит, преподавателите да определят контекста и климата за учене, така и за преподаване и обмен на знания, за споделяне на опит и за мотивиране по посока стремежа за постижения и значението на обучението за тяхното бъдеще.
- Тъй като учебното пространство е рамката, в която се осъществява и разбира взаимодействието между стиловете на учене и институционалната среда за обучение, а подходите за учене, регулирането на ученето и когнитивните стратегии са взаимозависими и влияят върху академичния успех, в подкрепа на успешната адаптация на студентите към образователната среда е необходимо периодично проучване на подходите на студентите към ученето, стратегиите им за обучение, тяхното академично представяне във връзка с индивидуалните им стилове на учене.
- Тъй като успешната адаптация на студентите е от значение за тяхната успешна учебна реализация в образователния процес, е необходимо да се проследява тя още в първи курс от тяхното обучение, така че в максимална степен да се подпомогне преодоляването на евентуалното отпадане на студенти след първи курс на обучение в университета.
- Успешната и бърза адаптация на студентите към академичната среда още

В първи курс на тяхното обучение може да се подкрепи като се обогати разнообразието от форми за засилване на неформалното общуване между студенти и преподаватели и между състуденти (напр. учебни, образователни, културни и др. екскурзии, изследователски и културни проекти, др.), както и разнообразието от форми на поощрявана учебна взаимопомощ и партньорство между състуденти от различни курсове или специалности (напр. включване в смесени, интердисциплинарни проекти, обучения), др.

- Успешната и бърза адаптация на студентите към академичната среда още в първи курс на тяхното обучение в университета може да се подкрепи чрез предоставяне на разнообразни форми на допълнителна подкрепа на студентите като университетски психологически център за индивидуална или групова консултативна подкрепа, за организиране на индивидуално и групово обучение и тренинги за изграждане и развиване на социални умения (напр. за общуване, за решаване на конфликти, за учене, за самостоятелна ефективност, др.), за психологическо диагностициране на студентските атипичности, очаквания, предпочитани стилове на учене, др.

Въпроси за обсъждане

Проведеното емпирично изследване на адаптацията на студентите от УНСС към средата и постигнатите от него резултати водят до появата на нови въпроси, търсенето на чиито отговори следва да бъде основа за по-нататъшни изследвания по тази проблематика, както и до повдигането на някои дискуссионни проблеми, които изискват обсъждане или най-малкото – отбелязване или коментар. Сред първата група въпроси се откроява въпросът, свързан с необходимостта от проучване и

идентифициране на конкретните условия и фактори в университета, които спомагат за успешното формиране и развитие на адаптацията на студентите към образователната академична среда без разлика и влияние на пола. Също така е задължително разкриването на факторите и условията, както и създаването на успешен подход в преодоляването на ниското равнище на адаптация на студентите към образователната среда. Необходимо е реализиране на периодични изследвания сред студентите на възприемането и преживяването от тях на образователния процес във висшата образователна институция. Необходимо е обхватът на диалога между образователните институции от различните равнища на образование да продължи да се разгръща и задълбочава по посока на развитието у човека на знанията, уменията, способностите, компетенциите, личността, които определят успешното развитие на успешния ученик в успял студент и в последствие и в успял професионалист, конкурентоспособен и реализиращ се успешно на пазара на труда. Сред втората група въпроси се откроява необходимостта от дискусия по въпроса, свързан със срещашото се в психологическата литература и дори почти прието виждане, че полът е сред водещите личностни предпоставки за адаптацията на човека към средата и за неговата адаптивност, тъй като резултатите от проведеното и представено в настоящата разработка изследване на адаптацията на студентите към средата отхвърлиха формулираната на тази основа хипотеза, а това разкрива ново емпирично знание, макар и отнасящо се за конкретната изследвана група хора.

Заклучение

Реализираното емпирично изследване на адаптацията на студентите от УНСС към средата и постигнатите в него резултати,

представени в настоящата разработка, са макар и скромни приноси към утвърждаването на необходимостта от провеждане на по-обхватни и по-мощни психологически изследвания по проблема за адаптацията на студентите към образователната академична среда. То отразява необходимостта от подготовка на реализация на множество по-прецизни научни изследвания, които да позволят по-пълното и по-точното изясняване на модела на личностните параметри на адаптацията на студентите към средата във висшата образователна институция. В резултат на проведеното теоретико-емпирично изследване стана възможно да се формулират изводи с теоретическа и практическа значимост относно адаптацията на студентите от УНСС към средата в университета. Също така, то позволи да се очертае възможност за прогнозно диференциране на студентите по показател способност за адаптация към академичната среда на основание на измерените при тях нейни аспекти. Именно те могат да станат основа за набелязване на конкретни мерки във връзка с успешното формиране, развитие, стимулиране у студентите в процеса на обучението им в университета както на способността за адаптация към средата, така и на нейните аспекти. Това би бил скромният принос от изследването на адаптацията на студентите към средата в полза на успешното реализиране на продуктивната политика на университета, свързана с осигуряването, посредством качеството на обучението в него, на конкурентоспособността на бъдещите висшестипни, чрез което той съдейства за развитието на обществената практика. Това определя в голяма степен и научно-изследователските търсения и интереси на автора на настоящата разработка, които са в основата на реализирането на теоретични и емпирични изследвания по проблема за адаптацията на човека, и в частност на студента, към средата, със собствен, макар и скромни, научен и приложен принос.

Цитирани източници:

Величков, А., М. Радославова, 2005. Методи за психодиагностика. София.

(Velichkov, A., M. Radoslavova, 2005. Metodi za psihodiagnostika. Sofia)

Джонев, С., 2000. Иновацията – способност за действие в ситуации без модели на поведение. *Българско списание по психология*, 3-4. София.

(Dzhonev, S., 2000. Inovatsiyata – sposobnost za deystvie v situatsii bez modeli na povedenie. *Balgarsko spisanie po psihologia*, 3-4. Sofia)

Клаус, Г. и др., 1989. Речник по психология. София, изд. „Наука и изкуство“.

(Klaus, G. i dr., 1989. Rechnik po psihologia. Sofia, izd. „Nauka i izkustvo“)

Кликс, Ф., 1986. Пробуждащото се мислене. София, изд. „Наука и изкуство“.

(Kliks, F., 1986. Probuzhdashtoto se mislene. Sofia, izd. „Nauka i izkustvo“)

Никова, Д., 2018. Адаптацията на студентите към средата. *Психология – теория и практика*, бр. 3, Варна.

(Nikova, D., 2018. Adaptatsiyata na studentite kam sredata. *Psihologia – teoria i praktika*, br. 3, Varna)

Никова, Д., 2011. Иновационната активност на студентите (мотивация и личностни измерения) София, изд. „Авангард“.

(Nikova, D., 2011. Inovatsionnata aktivnost na studentite (motivatsiya i lichnostni izmerenia). Sofia, izd. „Avangard“)

Bruinsma M., 2004. Motivation, cognitive processing and achievement in higher education. *Learning and Instruction*, 14, 6, pp. 549-568.

Divaris, K., PJ Barlow, SA Chendea, WS Cheong, A. Dounis, IF Dragan, J. Hamlin, L. Hosseinzadeh, D. Kuin, S. Mitirattanakul, M. Mo'nes,

- N. Molnar, G. Perryer, J. Pickup, N. Raval, D. Shanahan, Y. Songpaisan, E. Taneva, S. Yaghoub-Zadeh, K. West, D. Vrazic, 2008. The academic environment: the students' perspective. *Eur J Dent Educ.* 12 Suppl 1:120-30. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/18289275> /03.01.2019, 12.30/
- Diener, E., F. Fujita, 1995. Resources, Personal Strivings, And Subjective Well-Being: A Nomothetic And Idiographic Approach, *Journal of Personality and Social Psychology*, 68.
- Emmons, R., 1986. Personal Strivings: An Approach To Personality And Subjective Well-Being, *Journal of Personality and Social Psychology*, 51.
- Evans, G.M., 1988. Organizational Behavior: The Central Role of motivation. *Journal of Management*.
- Garvin, D., 1993. Building a Learning Organization. *Harvard Business Review* 71, no.4
- Mitchell, T.R., 1982. Motivation: New Direction for Theory, Research and Practice. *Academy of Management Review*.
- Miles, S.J., 2007. Leinster 'Medical students' perceptions of their educational environment: expected versus actual perceptions. *Med. Educ.*, 41 (3) (2007), pp. 265-272
- Rotthoff, T., M.S. Ostapczuk, J. De Bruin, U. Decking, M. Schneider, S. Ritz-Timme, 2011. Assessing the learning environment of a faculty: psychometric validation of the German version of the Dundee Ready Education Environment Measure with students and teachers. *Med. Teach.*, 33 (11) (2011), pp. e624-e636.
- Vidaček-Hainš, V., V. Appatova, H. Prats, 2008. Components of effective academic learning environment: Case studies of Croatian and American students. https://www.uc.edu/content/dam/uc/fye/docs/Croatian_and_American_students_article-8-22-08.pdf/28.12.2018, 17.40/